

Jarosław Bąbka \*, Regina Korzeniowska \*\*

Uniwersytet Zielonogórski

\* ORCID 0000-0002-8675-553X; \*\* 0000-0001-7095-4991

DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2021.1-2.14

## Spółeczna inkluzja osób w okresie wczesnej dorosłości z lekką niepełnosprawnością intelektualną

### Social inclusion young adults with mild mental disability

**ABSTRACT:** The presented fragment of the research results is a search for an answer to a research problem: What are the manifestations of social inclusion of adults with mild intellectual disability? The research was carried out using the dialogue method with ten people in their early adulthood with mild intellectual disability. The empirical material was interpreted using the assumptions of the hermetic-phenomenological method. Social inclusion of adults with mild intellectual disability is possible in relation to such aspects of functioning as: reception by the social environment, establishing contacts in the environment, institutional support, participation in cultural life. This is evidenced by the distinguished categories of social inclusion indicating satisfactory interpersonal relations and social participation. Only socio-political participation turned out to be an area inaccessible to the respondents. Social inclusion was favored by the graduation of a generally accessible vocational school, the lack of stigmatizing practices in the environment, good adaptability and fulfilling various social roles.

**KEYWORDS:** Social inclusion, Young Adults, Mild mental disability.

**STRESZCZENIE:** Zaprezentowany fragment wyników badań jest poszukiwaniem odpowiedzi na problem badawczy: Jakie są przejawy społecznej inkluzji dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną? Badania zrealizowano za pomocą metody dialogowej z dziesięcioma osobami w okresie wczesnej dorosłości z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Materiał empiryczny zinterpretowano poprzez wykorzystanie założeń metody hermetyczno-fenomenologicznej. Społeczna inkluzja dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną jest możliwa w odniesieniu do takich aspektów funkcjonowania, jak: odbiór przez otoczenie społeczne, nawiązywanie kontaktów w środowisku, wsparcie instytucjonalne, udział w życiu kulturalnym. Świadczą o tym

wyodrębnione kategorie społecznej inkluzji wskazujące na satysfakcjonujące relacje międzyludzkie oraz społeczne uczestnictwo. Jedynie partycypacja społeczno-polityczna okazała się obszarem niedostępnym dla badanych osób. Społecznej inkluzji sprzyjało ukończenie przez badanych ogólnodostępnej szkoły zawodowej, brak w środowisku praktyk stygmatyzujących, dobre zdolności przystosowawcze oraz pełnienie różnych ról społecznych.

**SŁOWA KLUCZOWE:** pedagogika specjalna, dorosłość, niepełnosprawność intelektualna, społeczna inkluzja

## Wprowadzenie

Problematyka społecznej inkluzji jest coraz częściej podejmowana w odniesieniu do grupy osób z niepełnosprawnością, która jest narażona na marginalizację i społeczne wykluczenie. Gotowość Polaków do kontaktów społecznych i wspomagania grup osób z różnymi ograniczeniami sprawności jest najmniejsza w przypadku niepełnosprawności intelektualnej (Ostrowska, 2015). Oznacza to, że osoby z tego typu niepełnosprawnością mogą doświadczać trudności związanych z funkcjonowaniem w różnych obszarach życia społecznego.

W polskiej literaturze przedmiotu brakuje badań, które dotyczyłyby stricte całościowego ujęcia społecznej inkluzji osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zdaniem Otto Specka (2013) pojęcie inkluzja jest niejasne, co utrudnia jego operacjonalizację i prowadzenie badań. Istnieją empiryczne doniesienia odnoszące się do różnych aspektów funkcjonowania analizowanej grupy, na podstawie których można wnioskować o społecznej inkluzji (Baczała, Kamecka-Antczak 2020; Cytowska 2011; Krause, Żyta, Nosarzewska 2010). Problematyka społecznej inkluzji jest znacznie częściej podejmowana w literaturze zachodniej pod kątem koncepcyjnych ujęć problematyki (Huxley i inni 2006; Simplican, Leader, Kosciulek, Leahy 2015), jak i analizy wyników badań (Hall 2016; Wilson, Jaques, Johnson, Brotherton 2016).

Celem opracowania jest opisanie, na podstawie wycinka badań, przejawów społecznej inkluzji dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną w takich obszarach funkcjonowania, jak: odbiór przez otoczenie społeczne, nawiązywanie kontaktów w środowisku, funkcje kontaktów sąsiedzkich, wsparcie instytucjonalne, udział w życiu kulturalnym w środowisku lokalnym oraz w wyborach samorządowych, parlamentarnych i prezydenckich.

### **Przemiany w rozwoju idei społecznej integracji – od segregacji ku społecznej inkluzji**

W odniesieniu do idei społecznej integracji, tak jak i innych myśli, można wyróżnić i opisać jej źródło, etapy rozwoju oraz ukazać przeobrażenia. Według Stanisława Kowalika (2001) w rozwoju idei społecznej integracji osób

z niepełnosprawnością można wyróżnić kilka etapów. Początki rozwoju idei sięgają lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, kiedy w Stanach Zjednoczonych i krajach skandynawskich zaczęto dostrzegać szkodliwy wpływ praktyk segregacyjnych. Działania realizowane pod hasłem normalizacji nie miały na celu likwidacji segregacyjnych form opieki, edukacji i pracy, ale złagodzenie ich negatywnych skutków (Bank-Mikkelsen, 1980; Nirje, 1976). Kolejny etap był kontynuacją założeń normalizacji i polegał na postulowaniu hasła włączenia osób z niepełnosprawnością do życia społecznego w ramach idei głównego nurtu. W Polsce zabrakło podatnego gruntu dla realizacji tak przełomowych założeń. Na gruncie pedagogiki specjalnej rodziła się idea społecznej integracji. Według Aleksandra Hulka (1987), głównego propagatora idei w Polsce, celem społecznej integracji było tworzenie warunków ludziom z niepełnosprawnością do życia na równych prawach, i w miarę możliwości obowiązkach, z pełnosprawnymi, umożliwienie aktywnego udziału w różnych dziedzinach życia. Dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych idea społecznej integracji znalazła podatny grunt dla rozwoju, co zbiegło się z przemianami ustrojowymi. Znaczącym przełomem w realizacji idei było wdrożenie do systemu oświaty założeń integracyjnego kształcenia. Chodziło o to, aby zarówno osoby pełnosprawne, jak i te z niepełnosprawnością przygotować do koegzystencji w dorosłym życiu. S. Kowalik (2001) dostrzegł kolejną tendencję w podejściu do społecznej integracji, którą można traktować jak przejaw czwartej fazy rozwoju idei. Zmianie ulega perspektywa ujmowania integracji społecznej, w której środek ciężkości został przeniesiony z dyskryminującego otoczenia na samą osobę niepełnosprawną. Takie podejście bliskie jest koncepcji waloryzacji ról społecznych według Wolfa Wolfensbergera (2002). Autor, który również się przyczynił do powstania idei normalizacji, uważał, że dla poprawy wizerunku osoby z niepełnosprawnością ważne jest pełnienie przez nią ról społecznie akceptowanych. Kontynuując myślenie S. Kowalika (2001) można się zastanawiać na jakim etapie przeobrażeń znajduje się aktualnie idea społecznej integracji. A. Krause (2004) uważa, że integracja będzie dalej postępować zgodnie ze światowymi tendencjami w kierunku normalizacji. Zdaniem autora nie zniknie w pełni problem inności człowieka niepełnosprawnego, ale będzie można mówić o koegzystencji z nim, bardziej na zasadach szacunku i zrozumienia niż na bliskich kontaktach towarzyskich. Normalizacja nie jest wielką teorią, nie posiada spójnego aparatu pojęciowego, ale zawiera wiele praktycznych postulatów związanych z poprawą życia osób z niepełnosprawnością, a także przenosi ciężar ograniczonej sprawności z jednostki na społeczeństwo, które powinno jej zapewnić odpowiednie warunki życia oraz system pomocy (Żółkowska, 2011).

Na gruncie pedagogiki specjalnej nie ma pełnej zgodności na temat postulowanego kierunku zmian w myśleniu o społecznym funkcjonowaniu osób z niepełnosprawnością, a także o ich społecznej integracji. Z jednej strony można dostrzec nurt rozważań, w których podkreśla się znaczenie koncepcji waloryzacji ról społecznych jako źródła zmiany sytuacji osób z niepełnosprawnością (Borowska-Beszta, 2012; Kijak, 2016). Z drugiej strony, koncepcja normalizacji stanowi zaplecze koncepcyjne paradygmatycznego myślenia o psychospołecznym funkcjonowaniu i warunkach życia osób z niepełnosprawnością, zgodnie z zasadą „żyjesz normalnie – jesteś normalny” (Krause, 2010, s. 196). Zwolennicy tego podejścia przyjmują, że integracja społeczna może być konsekwencją działań normalizacyjnych oraz inkluzji (Krause i in., 2010; Wlazło, 2019). W polskim społeczeństwie, tak jak i w wielu krajach Europy Zachodniej, są widoczne ewidentne przesunięcia od orientacji na społeczność do indywidualistycznego podejścia (Jacyno, 2007). W tym kontekście nasuwa się pytanie dotyczące realnego występowania w społeczeństwie takich zjawisk, jak społeczna integracja czy społeczny solidaryzm? Wszak kultura indywidualizmu przenika wszystkie sfery życia społecznego oraz znajduje wyraz ambiwalencji wartości, tendencji do niezależności jednostki, a także konkurencji, która pełni funkcję regulacyjną. Według indywidualistycznej koncepcji świata życie społeczne jawi się jako zbiór indywidualuów stanowiących byty samodzielne, a jednostka jako istota autonomiczna, odpowiedzialna za siebie, wartościująca, co jest dla niej dobre a co nie, oraz określająca jakość związków społecznych z innymi (Bąbka, 2012). Diagnoza dotycząca życia Polaków potwierdza występowanie niskiego poziomu zaufania ludzi wobec siebie, osłabianie się więzi międzyludzkich oraz instrumentalnego traktowania relacji społecznych, niskiego poziomu kapitału społecznego, co powoduje, że integracja społeczna jest procesem dynamicznym i trudnym do realizacji (Czapiński, Panek 2015). Osoby z niepełnosprawnością nie żyją w społecznej próżni, co oznacza, że doświadczają przemian społecznych związanych ze spadkiem zaufania ludzi do siebie, osłabieniem relacji społecznych, anonimowością stosunków międzyludzkich. W tym kontekście uzasadnione jest odchodzenie od myślenia o osobach z niepełnosprawnością przez pryzmat społecznej integracji, która posiada konotację związaną ze zwartością społeczną, tworzeniem całości z części, na rzecz inkluzji, w której podkreśla się pokonywanie nierówności, aby umożliwić osobom wykluczonym społeczne uczestnictwo w różnych dziedzinach życia. Tak rozumiana inkluzja otwiera przestrzeń do układania się stosunków społecznych pomiędzy osobami pełnosprawnymi i tymi z niepełnosprawnością opartych na zasadzie dobrowolnych relacji społecznych, wymiany, współpracy i koegzystencji.

## **Inkluzja społeczna jako teoretyczna perspektywa analizy funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną w środowisku**

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji społecznej inkluzji. W niniejszym opracowaniu zostaną zaprezentowane trzy grupy wybranych ujęć ze względu na dominujący aspekt definicyjny. W pierwszej grupie definicji wyeksponowano obszary funkcjonowania jednostki, w zakresie których ma miejsce społeczna inkluzja: *dostęp do usług, osobista niezależność i samostanowienie, edukacja, interakcja ze społeczeństwem oraz wypełnianie ról społecznych* (Silver, 2015). *Opracowano wielowymiarowy model ekskluzji oraz inkluzji, który uwzględnia następujące aspekty funkcjonowania grup defaworyzowanych: aktywność rodzinna, aktywność społeczna, aktywność zawodowa, dochód, aktywność polityczna i obywatelska, usługi sektora publicznego, usługi finansowe, bezpieczeństwo w miejscu zamieszkania, transport, czas wolny, zdrowie psychiczne, zdrowie fizyczne, aktywność edukacyjna* (Huxley i in., 2006). W drugiej grupie definicji akcent przypada na działania mające na celu przeciwdziałanie dyskryminacji i nierówności społecznych. W tym kontekście inkluzja społeczna jest traktowana jako działanie mające zapewnić obywatelom równe prawa i dostęp do dóbr, usług i kapitału, umożliwić realizację planów oraz ułatwić uczestnictwo w życiu społecznym (Muras, Ivanov 2006). Kerstin Ziemen (2012) uważa, że inkluzja to pokonanie nierówności społecznych, separacji i marginalizacji. Piotr Broda-Wysocki (2012) ujmuje społeczną inkluzję jako działania ukierunkowane na grupy marginalizowane, które zwiększają szanse na społeczną partycypację, możliwość dobrego życia, udział w relacjach społecznych, uczestnictwo w demokracji.

Trzecia grupa definicji charakteryzuje się tym, że uwzględniono w nich dwa aspekty, stanowiące oś społecznej inkluzji. Stanowią je uczestnictwo w różnych obszarach życia oraz działania wspierające społeczną inkluzję. Według Barbary Szatur-Jaworowska (2005) inkluzja społeczna oznacza proces włączenia do społeczeństwa osób zagrożonych wykluczeniem poprzez oferowanie im wsparcia umożliwiającego funkcjonowanie w różnych dziedzinach życia. Z kolei Rachel Merton oraz Jenna Bateman (2007) stoją na stanowisku, że inkluzja społeczna wiąże się zarówno z uczestnictwem, jak i organizowaniem życia społecznego w obszarze ekonomicznym, społecznym, psychologicznym i politycznym.

Teoretyczne podstawy niniejszych badań stanowi koncepcja, która uwzględnia model stref funkcjonowania człowieka z niepełnosprawnością in-

telektualną, zaś zjawisko społecznej inkluzji traktuje się w kategorii interakcji oraz wymiany pomiędzy dwoma obszarami życia, tj. relacjami społecznymi i uczestnictwem społecznym (Simplician i in., 2015). W modelu uwzględniono pięć ekologicznych stref: indywidualną, interpersonalną, organizacyjną, społeczno-kulturową oraz społeczno-polityczną (rysunek 1.) W ekologicznej koncepcji inkluzja społeczna wyraża się ilością i jakością kontaktów społecznych, które decydują o poczuciu przynależności do społeczności, zaufaniu, co sprzyja pełnieniu różnych ról społecznych. Autorzy modelu wiążą inkluzję społeczną z niezależnością życiową, kapitałem społecznym, relacjami międzyludzkimi oraz aktywnym udziałem w życiu społecznym, ale i wsparciem jednostek narażonych na wykluczenie.

Z badań wynika, że osoby z różnymi ograniczeniami sprawności funkcjonują w mniejszych niż pełnosprawni sieciach społecznych, rzadziej utrzymują regularne kontakty z rodziną i bliskimi, a także z osobami z dalszych kręgów społecznych, rzadziej się też angażują w działania na rzecz środowiska lokalnego. Relacje społeczne analizowanej grupy ograniczają się do członków rodziny, sąsiadów oraz innych osób z niepełnosprawnością intelektualną w miejscu pracy lub terapeutycznej instytucji (Bąbka, 2019; Marciniak-Madejska, 2020; Merrells, Buchanan, Waters, 2017). Doświadczenie przez nich różnych problemów zdrowotnych sprzyja koncentracji na sobie i strategii adaptacyjnej (Bąbka, 2019; Emerson, Hatton 2014). Ograniczone możliwości myślenia abstrakcyjnego u tego typu osób utrudniają im uczenie się, co skutkuje niskim poziomem wykształcenia, a w konsekwencji trudnościami w znalezieniu pracy. Badania potrzeb osób niepełnosprawnych wskazują na to, że aż 40% osób z niepełnosprawnością intelektualną w ciągu ostatnich trzech lat pozostawała bez pracy. Tylko nieco ponad 5% osób z niepełnosprawnością intelektualną ma pracę (stałą 3,1%, dorywczą i sezonową 2,3%) (Krause, Żyta, Nosarzewska, 2010). Niepokojące jest, że aż 77% badanych deklaroowało, że nie chce podjąć pracy, nawet gdyby im ją zaoferowano (Sochańska-Kawiecka i in., 2017). Mniejszy krytycyzm oraz powinność moralna powodują, że dorosłe osoby na skutek wyuczony bezradności nie widzą niczego złego w tym, że nie pracują, korzystają w dorosłym życiu ze wsparcia finansowego rodziców, bowiem otrzymywana renta nie wystarcza im na samodzielną egzystencję (Bąbka, 2019; Krause, Żyta, Nosarzewska, 2010). Dorośli z niepełnosprawnością intelektualną najczęściej mieszkają z rodzicami lub bliskimi krewnymi, dzięki czemu nie muszą martwić się o swoją sytuację finansową (Krause, Żyta, Nosarzewska, 2010). Konsekwencją takich praktyk jest wzmacnianie bierności oraz wyuczony bezradności oraz utrwalanie w społeczeństwie stereotypów dotyczących osób z niepełnosprawnością jako niezaradnych, wymagających opie-



Ryc. 1. Strefy społecznej inkluzji  
 Źródło: Simpican, Leader, Kosciulek, Leahy (2015).

ki (Gajdzica, 2007). Ponadto osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie są zainteresowane udziałem w wyborach samorządowych, parlamentarnych i prezydenckich (Bąbka, 2019). Badania dowodzą, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną preferują styl domocentryczny, zrytualizowany poprzez codzienne czynności, polegający na biernym przeżywaniu życia, skoncentrowany na tu i teraz, a w mniejszym stopniu jako zorientowany na działanie i zmiany (Bąbka, 2019; Ramik-Mażewska, 2018). Z przeglądu wybranych wyników badań wyłania się pesymistyczny obraz społecznej inkluzji. Wśród barier społecznej inkluzji osób z niepełnosprawnością intelektualną wymienia się między innymi: brak odpowiednich kompetencji poznawczych i społecznych, negatywne doświadczenia z osobami pełnosprawnymi, praktyki dyskryminacyjne, ograniczone możliwości finansowe i komunikacyjne umożliwiające mobilność, niewystarczające wsparcie w otoczeniu, np. wolontariuszy (Hall, 2016). Analiza doświadczeń osób z niepełnosprawnością intelektualną dowodzi, że odpowiednie wsparcie ich społecznego zaangażowania sprzyja poczuciu społecznej przynależności, bogatszemu życiu, co z kolei przekłada się na dobre samopoczucie i lepszą jakość życia (Amado, Stacliffe, McCarron, McCallion, 2013; Wilson, Jaques, Johnsn, Brotherton, 2016).

## Metodologia badań własnych

Celem badań było poznanie i opisanie przejawów społecznej inkluzji dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Problem główny

wiązał się poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie: jaki są przejawy społecznej inkluzji dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną w strefie interpersonalnej, organizacyjnej, społeczno-kulturalnej i społeczno-politycznej? Problemowi głównemu odpowiadały następujące problemy szczegółowe:

1. W jaki sposób dorosłe osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną są odbierane przez otoczenie?
2. W jaki sposób badani nawiązują kontakty z otoczeniem społecznym?
3. Jakie funkcje pełnią kontakty społeczne dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną z mieszkańcami?
4. Z jakiego instytucjonalnego wsparcia korzystają badani z lekką niepełnosprawnością intelektualną i co sądzą na ten temat?
5. W jaki sposób badani uczestniczą w życiu społeczno-kulturalnym w środowisku lokalnym?
6. Jakie badani mają doświadczenia związane z udziałem w wyborach lokalnych, parlamentarnych i prezydenckich?

W badaniach wykorzystano metodę dialogową, która polega na swobodnej rozmowie, dialogu i negocjowaniu wspólnego stanowiska, co w przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną odgrywało duże znaczenie. Dodatkowe pytania dawały możliwość ukierunkowania rozmówcy na znaczące dla przedmiotu badań aspekty jego funkcjonowania (Łobocki, 2004; Łukasiewicz, 1979). Materiał empiryczny został zebrany podczas indywidualnych rozmów. Wypowiedzi były rejestrowane za pomocą dyktafonu, po czym dokonano transkrypcji. Osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną zostały poinformowane o celu badań, a także wyraziły zgodę na udział w badaniu oraz rejestrowanie wypowiedzi. Uzyskany materiał empiryczny zinterpretowano wykorzystując założenia metody hermetyczno-fenomenologicznej, która pozwala ukazać przeżywany świat badanych osób, zrozumieć sens i znaczenie, jakie nadają one sytuacjom życiowym związanych z uczestnictwem społecznym, kulturalnym i politycznym (Ablewicz, 1994). Badania zrealizowano na przełomie 2020 i 2021 roku w południowej części województwa lubuskiego. W badaniach udział wzięło 10 osób z orzeczoną lekką niepełnosprawnością intelektualną, posługujących się sprawnie mową werbalną, w okresie wczesnej dorosłości (23–37 lat) (tab. 1).



Tabela 1. Uczestnicy badania

Badana osoba	Wiek	Wykształcenie	Sytuacja rodzinna	Sytuacja zawodowa
Marcin	23 lata	ukończona szkoła zawodowa	kawaler; mieszka z ojcem i siostrą	pracuje; umowa o pracę
Edyta	23 lata	ukończona szkoła zawodowa	mężatka; mieszka z mężem i dzieckiem	pracuje; umowa o pracę; mąż też pracuje
Dawid	23 lata	ukończona szkoła zawodowa	kawaler; mieszka z ojcem	pracuje; umowa o pracę
Marta	24 lata	ukończona szkoła zawodowa	rozwidziona; mieszka z partnerem; wychowuje dziecko	obecnie nie pracuje; opiekuje się dzieckiem; pracuje partner
Paweł	25 lat	ukończona szkoła zawodowa	żonaty; mieszka z żoną i dzieckiem	pracuje, umowa okresowa na 2 lata; żona pracuje – umowa o pracę
Mirek	27 lat	ukończona szkoła zawodowa	kawaler; mieszka sam	pracuje za granicą
Magda	28 lat	ukończona szkoła zawodowa	samotna; mieszka z babcią; ma 1 dziecko, przebywa w rodzinie zastępczej	nie pracuje; opiekuje się babcią; finansowo pomaga jej babcia, która ma emeryturę
Grażyna	31 lat	ukończona szkoła zawodowa	mężatka; mieszka z mężem i 2 dzieci	prowadzi gospodarstwo domowe; mąż pracuje za granicą
Teresa	32 lata	ukończona szkoła zawodowa	mężatka; mieszka z mężem i dzieckiem	pracuje; umowa o pracę; mąż pracuje za granicą
Sylwia	37 lat	ukończona szkoła zawodowa	mężatka; mieszka razem z mężem i 6 dzieci	obecnie nie pracuje, opiekuje się dziećmi, prowadzi gospodarstwo domowe; mąż jest na rencie

Źródło: opracowanie własne

Dzięki analizie losów absolwentów jednej ze specjalnych szkół<sup>1</sup> w województwie lubuskim, możliwy był dobór uczestników do badania. Zabiegiem celowym było wytypowanie do badania osób, które podjęły dalsze kształcenie w ogólnodostępnej zasadniczej szkole zawodowej. U podstaw takiego podejścia znajdowały się ustalenia A. Firkowskiej-Mankiewicz (2000), że absolwenci szkół ogólnodostępnych osiągają w dorosłości bardziej satysfakcjonujące życie i status społeczny niż osoby kończące szkołę specjalną. Badani ukończyli ogólnodostępną zasadniczą szkołę zawodową i zdali egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie. Czterech uczestników ukończyło kurs jazdy pojazdami kategorii B, uzyskując uprawnienia do kierowania samochodami osobowymi. Rozmówcy przyznali, że w trakcie edukacji w szkole zawodowej, jak i późniejszych etapach życia, otoczenie społeczne, za wyjątkiem najbliższej rodziny, nie wiedziało, że są osobami z lekką niepełnosprawnością intelektualną.

<sup>1</sup> Uwzględniając prawo uczestników badań do anonimowości nie podaje się danych szkoły, które umożliwiłyby rozpoznanie rozmówców.

Wśród badanych siedem osób posiadało własne rodziny, trzech mężczyzn było kawalerami. Sześciu respondentów pracowało zawodowo, dwie osoby prowadziły gospodarstwo domowe, a ich małżonkowie lub partnerzy pracowali zawodowo, jedna osoba utrzymywała się z renty socjalnej i rodzinnej, jedna osoba była na utrzymaniu babci.

## Analiza i interpretacja materiału empirycznego

Na podstawie interpretacji wypowiedzi badanych osób wyodrębniono różne kategorie dotyczące kluczowych stref społecznej inkluzji osób z niepełnosprawnością intelektualną (tab. 2) (Simplican i in., 2015). Analiza i interpretacja zebranego materiału empirycznego wykracza poza możliwości objętościowe niniejszego artykułu. W tej części opracowania zostaną zaprezentowane wybrane wypowiedzi<sup>2</sup>, które stanowią najlepszą egzemplifikację wyodrębnionych kategorii społecznej inkluzji.

Tabela 2. Strefy inkluzji Społecznej

Strefy społecznej inkluzji	Badany aspekt społecznej inkluzji	Kategoria społecznej inkluzji	Domena opisu
Interpersonalna	Odbiór przez otoczenie społeczne	Odbiór pozytywny – nikomu nie wadzę	Niepewna wypowiedź rozmówcy, że jest pozytywnie odbierany przez otoczenie społeczne.
		Odbiór pozytywny – rozmawiamy ze sobą	Wypowiedź rozmówcy, że jest pozytywnie odbierany przez otoczenie społeczne, czego wyrazem jest komunikacja z mieszkańcami.
	Nawiązywanie kontaktów z otoczeniem społecznym	Ostrożne zaangażowanie	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o nawiązywaniu kontaktów z otoczeniem społecznym pod warunkiem poznania nowych osób i sytuacji.
		Inicjowanie kontaktów	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o tym, że nie ma trudności w nawiązywaniu relacji oraz inicjowaniu kontaktów społecznych.
	Funkcje kontaktów sąsiedzkich czy społecznych	Zaspokajanie potrzeb egzystencjalnych	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o tym, że w jego opinii kontakty społeczne i sąsiedzkie służą zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych.
		Zaspokajanie potrzeb społecznych	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o tym, że w jego opinii kontakty społeczne i sąsiedzkie służą zaspokajaniu potrzeb społecznych, w tym kontaktów interpersonalnych.

<sup>2</sup> W tekście uwzględniono wierny sposób wypowiedziania się przez badane osoby.

Strefy społecznej inkluzji	Badany aspekt społecznej inkluzji	Kategoria społecznej inkluzji	Domena opisu
Organizacyjna	Wsparcie instytucjonalne	Samowystarczalny	Wypowiedź rozmówcy prezentująca jego osobę jako człowieka, który nie korzysta ze wsparcia instytucjonalnego.
		Zorientowany w zakresie źródeł wsparcia, ale jeszcze nie biorca	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o posiadaniu wiedzy na temat źródeł możliwego wsparcia instytucjonalnego, ale nie korzystaniu z nich.
		Beneficjent wsparcia instytucjonalnego	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o korzystaniu ze wsparcia instytucjonalnego.
Społeczno-kulturalna	Udział w życiu kulturalnym społeczności lokalnej	Konsumowanie wszelkich imprez kulturalnych	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o korzystaniu z dóbr kulturalnych dostępnych w najbliższym otoczeniu.
		Chęć uczestnictwa w imprezach kulturalnych, pod warunkiem przeorganizowania życia rodzinnego	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o chęci uczestnictwa w życiu kulturalnym, co wymagałoby zmiany sposobu funkcjonowania rodziny.
		Rezygnacja z imprez kulturalnych na rzecz domocentrycznego sposobu spędzania czasu z rodziną przed telewizorem	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o rezygnacji z korzystania z dóbr kulturalnych na rzecz spędzania czasu w gronie najbliższej rodziny.
Społeczno-polityczna	Uczestnictwo w wyborach samorządowych, parlamentarnych i prezydenckich	Nie mam czasu, nie interesuję się polityką	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o nie uczestniczeniu w wyborach z powodu braku czasu lub zainteresowania tą problematyką.
		Nie wiem jak brać udział w wyborach	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o nie uczestniczeniu w wyborach z powodu braku wiedzy i umiejętności potrzebnych podczas głosowania.
		Aktywna postawa obywatelska (udział w wyborach)	Wypowiedź rozmówcy świadcząca o aktywnym uczestnictwie w wyborach.

Źródło: opracowanie własne

## Odbiór przez otoczenie społeczne

Dla społecznej inkluzji duże znaczenie ma odbiór społeczny osób z niepełnosprawnością, co wiąże się z procesami społecznego spostrzegania. Odbiór społeczny pełni funkcję „zwierciadła społecznego”, które dostarcza ludziom informacji jak się spostrzegają, co o sobie myślą, czego oczekują (Bąbka, 2001). Wypowiedzi osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną świadczą o tym, że są oni dobrze odbierani przez społeczność i czują się jej częścią. Jednak w wypowiedziach badanych można dostrzec różnicę, która pozwoliła wyróżnić dwie kategorie społecznej inkluzji. Odbiór pozytywny – nikomu nie wadzę – to kategoria społecznej inkluzji, która wskazuje na niepewność prezen-

towanych opinii poprzez używanie przez badanych zwrotów „chyba”, „wydaje mi się”: *Chyba jest dobrze, jesteśmy dobrze odbierani przez innych ludzi* (Edyta); *Chyba dobrze jestem odbierany przez wszystkich* (Dawid); *Wydaje mi się, że mnie ludzie dobrze odbierają* (Magda); *Jest w porządku, ludzie dobrze mnie traktują* (Sylwia). Badani nie podają przykładów świadczących o pozytywnej percepcji, za to uzasadniają apriori należy im pozytywny odbiór konformistyczną postawą: *Myszę, że jest dobrze, ja nikomu nie przeszkadzam, jestem spokojnym człowiekiem nie wadzę nikomu i nikt nie ma nic złego do mnie* (Marcin). Przykładem kategorii społecznej inkluzji odbiór pozytywny – rozmawiamy ze sobą są następujące wypowiedzi: *Mieszkam w tym miejscu, spotykam się z tymi ludźmi, pomagamy sobie, często rozmawiamy, mnie się pytają o różne rzeczy i ja też ich pytam, uśmiechają się do mnie, są mili* (Grażyna); *Bardzo dobrze się tu czuję, ludzie są mili, czy w sklepie, czy na ulicy, rozmawiamy jak spaceruję czy chodzę do parku i jak spotykam ludzi różnych u fryzjera i u kosmetyczki* (Teresa); *Nie mam kłopotu z ludźmi, gadamy sobie czy w pracy, czy jak robię zakupy, nikt nie jest jakiś zły na mnie, lubią ze mną rozmawiać, jestem towarzyski i wesoły* (Mirek). Wypowiedzi badanych świadczą o pozytywnym odbiorze przez otoczenie, naturalnych spotkaniach z mieszkańcami w różnych sytuacjach, komunikacji, a także satysfakcjonujących relacjach społecznych. Oznacza to, że dla społecznej inkluzji nie wystarczy samo fizyczne bycie w środowisku, bądź konformizm. Niezbędne są bezpośrednie relacje, wymiana społeczna. Społeczna inkluzja człowieka z niepełnosprawnością jest kreowana poprzez wzajemne relacje między członkami danej społeczności (Wielecki, 2003). Z wypowiedzi badanych wynika, że nie doświadczyli przypadków dyskryminacji i złego traktowania ze strony innych osób w środowisku lokalnym: *Nie było takich rzeczy* (Edyta); *Nie było takiego czegoś* (Marcin); *Na szczęście nie było czegoś takiego* (Dawid).

### Nawiązywanie kontaktów z otoczeniem społecznym

Umiejętność nawiązywania przez jednostkę kontaktów z innymi ludźmi stanowi ważny element społecznej inkluzji. To czy i w jaki sposób człowiek kontaktuje się z otoczeniem świadczy o jego dojrzałości społecznej. Niewątpliwie ta kompetencja sprzyja współpracy i dobrym relacjom społecznym z innymi osobami (Simplician i in., 2015). Wypowiedzi badanych świadczą o posiadaniu umiejętności nawiązywania kontaktów społecznych. Wyróżniono kategorię społecznej inkluzji, która co prawda dotyczy osób nawiązujących kontakty społeczne, ale będący w tym względzie zachowawczy, szczególnie w nowym środowisku: *Nie boję się rozmawiać z ludźmi, jak jestem w nowym miejscu, to się*

przyglądam co to za ludzie, kto to jest, ale potem nie ma problemu żeby rozmawiać (Grażyna). Druga kategoria odnosi się do osób, które opowiadają o sobie jako inicjatorach kontaktów społecznych: Łatwo nawiązuję kontakty, przeważnie ja zaczynam rozmowę (Edyta); Sam zaczynam rozmawiać jak gdzieś jestem (Mirek); Sama najczęściej zagaduję ludzi, lubię rozmawiać na różne tematy (Teresa). Wypowiedzi badanych wskazują na angażowanie się w kontakty interpersonalne w najbliższym otoczeniu. Tego typu zachowania świadczą o tym, że badani czują się zintegrowani ze społecznością. Wielokierunkowa komunikacja jest jednym ze wskaźników społecznej inkluzji (Simplican i in., 2015).

### Funkcje kontaktów społecznych

Umiejętność nawiązywania kontaktów społecznych pozwala jednostce żyć wśród innych ludzi na zasadzie wzajemności, współpracy, co wiąże się z budowaniem kapitału społecznego, który sprzyja społecznej inkluzji osób z niepełnosprawnością intelektualną (Simplican i in., 2015). Z wypowiedzi rozmówców można wnioskować, że kontakty pełnią różne funkcje. Jedną z nich jest zaspokajanie potrzeb egzystencjalnych poprzez wzajemną pomoc i współpracę. Wyróżnionej kategorii odpowiadają następujące wypowiedzi: *Dobre mam kontakty z sąsiadami i sąsiadką, np. jeśli poproszę o podwiezienie do miasta, to się zabieram z nią* (Dawid); *Dobrze jest z sąsiadami, jak trzeba coś załatwić, podjechać, to nie ma problemu* (Mirek); *Mam dobre stosunki z sąsiadami, jak coś potrzeba przy gospodarstwie to pomogą, a ja też lubię im pomóc, na przykład ciasta robię na różne okazje* (Grażyna). Dorosli z lekką niepełnosprawnością intelektualną doceniają znaczenie kontaktów z innymi mieszkańcami, dzięki którym zaspokajają potrzeby społeczne, a także tworzą sieć powiązań i wzajemne zaufanie: *Mam dobre kontakty z sąsiadami, rozmawiamy, spotykamy się z sąsiadką na kawie i lubimy sobie pogadać i poplotkować* (Marta); *Lubię sobie porozmawiać z sąsiadami, a z jedną sąsiadką to się przyjaźnię, rozmawiamy o wszystkim* (Teresa); *Dobre mam kontakty, mieszkam w takim domku z trzema rodzinami, są luźne rozmowy, mówię dzień dobry, pytam co tam słyhać i czasem sobie pogadamy* (Sylwia). Kontakty społeczne są podwaliną kapitału społecznego, który pełni funkcje proinkluzyjne (Bąbka, 2019a; Simplican i in., 2015).

### Wsparcie instytucjonalne

Sytuacja egzystencjalna i społeczna jest ważnym aspektem funkcjonowania człowieka, która decyduje o jego ekskluzji lub inkluzji. Wśród badaczy

panuje zgodność dotycząca konieczności zapewnienia osobom narażonym na marginalizację i społeczne wykluczenie różnych form wsparcia: od emocjonalnego po rzeczowe (Amadi i in., 2013; Szatur-Jaworowska, 2005). Wypowiedzi rozmówców wskazują, że są wśród nich osoby samodzielne, które nie potrzebują wsparcia instytucji do codziennego funkcjonowania. Na tej podstawie wyodrębniono kategorię samowystarczalni: *Nie potrzebuję takiego czegoś, sam sobie radzę* (Mirek); *Nie, nie korzystam z żadnej pomocy, nie było mi to potrzebne* (Marcin); *Sam sobie daję radę, a jak coś potrzeba to pytam tatę, ale to rzadko się zdarza* (Dawid); *Radzę sobie sama i nic nie potrzebuję* (Teresa); *Nie korzystałam z takiej pomocy bo nie było mi to potrzebne, no tylko z 500 plus bo to na dzieci się należy* (Grażyna). Przykładem kategorii zorientowanej w zakresie źródeł wsparcia, ale jeszcze nie biorca są wypowiedzi rozmówców wskazujące na to, że mają oni wiedzę o możliwym wsparciu instytucjonalnym jednak do tej pory z niego nie skorzystali: *No jak trzeba to pójdę do gminy czy do opesu (OPS) po pomoc, ale nie potrzebuję teraz* (Paweł); *Jak trzeba to pewnie bym poszła żeby pomogli, ale nie mam potrzeby* (Marta). Ostatnia kategoria beneficjent wsparcia instytucjonalnego odnosi się do osób korzystających ze wsparcia instytucjonalnego: *Korzystam z opieki jak mam trochę trudniej i jak nie miałam za bardzo pieniędzy, to tam mi różni ludzie pomagali* (Magda); *Jak trzeba mi było pomocy przy mieszkaniu to poszłam do gminy i tam złożyłam podanie żeby dostać mieszkanie* (Edyta); *No pewnie jak potrzeba to korzystam z opieki (OPS) czy tam z innych tych rzeczy żeby dostać jakąś pomoc* (Sylwia). Należy podkreślić, że rozmówcy posiadający własne dzieci przyznali, że korzystają z pomocy w formie programu 500+: *No korzystam na dzieci to co dają te pieniądze na dzieci* (Sylwia); *Na dziecko dostaję pieniądze te co się należą* (Marta); *Mam te pieniądze co są na dzieci z tego 500 plus* (Teresa) oraz z programu Dobry Start dla dzieci uczących się w szkole: *Mam te pieniądze co jak szkoła się zaczyna to na te rzeczy co są do szkoły dla dzieci* (Grażyna). Umiejętność rozpoznania przez człowieka swojej sytuacji życiowej, znajomość miejsc, w których można otrzymać różne formy wsparcia, to ważne umiejętności, które świadczą o ich znajomości swoich praw, możliwości skorzystania ze wsparcia instytucjonalnego, zaradności życiowej i zdolnościach przystosowawczych (Simplican i in., 2015).

## Udział w życiu kulturalnym środowiska lokalnego

Udział badanych w życiu społeczno-kulturalnym, w tym korzystanie z oferty miejscowych ośrodków kultury jest ważnym aspektem społecznej inkluzji (Simplican i in., 2015). Na podstawie wypowiedzi rozmówców wyróżnio-

no trzy kategorie społecznej inkluzji. Pierwsza kategoria wiąże się aktywnym udziałem w różnych lokalnych przedsięwzięciach i konsumowaniem wszelkich imprez kulturalnych. Odpowiadają jej następujące wypowiedzi: *Biorę udział w różnych imprezach, chodziłem na ogniska, dyskoteki, imprezy w mieście, no i też jak są imprezy z muzyką, jakieś koncerty w domu kultury to też chętnie, breakdance na przykład* (Marcin); *Biorę udział w imprezach jak jakieś są, teraz mamy dziecko, to z nim chodzimy i też na imprezy w domu kultury jak są jakieś teatryki, zabawy* (Edyta); *Byłam parę razy jak były imprezy, jak koncerty to też chodzę, do domu kultury jak mogę to zawsze chodzę, jak coś ciekawego się tam dzieje* (Magda); *Lubię różne imprezy i chętnie chodzę, wcześniej sama, teraz z mężem i z dzieckiem, a czasem zostawiam małą pod opieką i też chodzimy, czasem ciekawe rzeczy są w domu kultury to też fajnie jest zobaczyć* (Teresa); *Biorę udział, lubię różne imprezy, chodzę też z dziećmi, i jeżdżę samochodem jak coś się dzieje w domu kultury to też lubimy oglądać* (Grażyna). Drugą kategorię społecznej inkluzji, którą określono jako uczestnictwo w imprezach kulturalnych pod warunkiem zmiany organizacji dotychczasowego sposobu życia, charakteryzują następujące wypowiedzi: *Chętnie brałam udział, jak był koncert jakiś, ale jak jest dziecko to już nie mam czasu, rzadko teraz korzystam bo nie mam czasu, bo dziecko i nie ma jak go zostawić, bo trzeba się nim zająć* (Marta); *Nie ma za bardzo czasu, czasem może w jakieś imprezie i z synem w domu kultury, były paczki, ale teraz nie bo razem wolimy pojechać na działkę, tam dziecko może pobiegać* (Paweł); *Może bym chodził, ale nie ma czasu, bo do roboty chodzę* (Mirek). Trzecia kategoria społecznej inkluzji wiąże się z rezygnacją z uczestnictwa w lokalnych imprezach kulturalnych na rzecz spędzania czasu z rodziną: *Nie ma czasu na takie rzeczy, w domu oglądamy, ale to rzadko, bo dzieci są to nimi się zajmujemy* (Sylwia); *Zdarzyło się z raz chyba, może jakby była jakaś okazja, rzadko chyba, wolę posiedzieć w domu, oglądam jakieś filmy lub gram, czasem do kuchni jadę, tak wolę* (Dawid). Można przyjąć, że badani partycypują w lokalnym życiu publicznym, jednak z uwzględnieniem aktualnych potrzeb własnych (Pietraszewicz-Furmanek, 2012). Nasuwa się wniosek, że różne podejście badanych osób do udziału w imprezach kulturalnych wynika z preferowanych odmiennych stylów życia (Bąbka, 2019; Ramik-Mażewska, 2019).

## Udział w wyborach samorządowych i prezydenckich

Udział w wyborach samorządowych i prezydenckich, czyli partycypacja jednostki w różnych zdarzeniach i sytuacjach społecznych oraz procesach społeczno-historycznych, stanowi ważny aspekt inkluzji społecznej (Simplician i in.,

2015). Udział w wyborach daje jednostce szansę na spełnianie się w roli obywatela, któremu prawo zapewnia możliwość współdecydowania i wpływania na sprawy lokalne i krajowe. Interpretacja wypowiedzi rozmówców pozwoliła wyróżnić trzy kategorie społecznej inkluzji związanej z partycypacją społeczno-polityczną. Pierwsza, nie mam czasu – nie interesuję się polityką – świadczy o braku aktywności osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną w tym obszarze: *Nie biorę w tym udziału, mnie to nie interesuje* (Mirek); *Nie brałem udziału i nie chcę w tym brać udziału* (Paweł); *Nie byłam bo jakoś mnie to nie interesowało, a jak ja nie pójdę to i tak nic się nie stanie* (Magda); *Raz byłam ale już nie, mam inne zajęcia* (Grażyna). Druga kategoria społecznej inkluzji – nie wiem jak brać udział w wyborach – uwzględnia wypowiedzi, w których badani podkreślają swój brak odpowiedniego przygotowania, aby uczestniczyć w głosowaniu, co świadczy o niskich kompetencjach obywatelskich: *Nie biorę udziału, ja się chyba nie nadaję do tego, nie wiem jak mam brać w tym udział* (Edyta); *Nie wiem jak to robić i nie chodzę* (Marta). Trzecia kategoria społecznej inkluzji – aktywna postawa obywatelska (udział w wyborach) – świadczy o tym, że zaangażowanie w sprawy społeczno-polityczne jest możliwe w przypadku osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną. *Zawsze chodzę, trzeba wybrać burmistrza i tych ludzi do gminy, nie wygrał mój burmistrz, ale i tak chodzę głosować, no i na prezydenta też chodzę głosować* (Sylwia). Wypowiedź: *Tak, na burmistrza głosowałem, oczywiście, że chodzę na wybory i na radnych też głosuję, ale na prezydenta to raczej nie* (Marcin), wskazuje na to, że bliższe osobom z niepełnosprawnością intelektualną są sprawy lokalne (Simpli-can i in., 2015).

## Dyskusja wyników badań

Celem opracowania było ukazanie przejawów społecznej inkluzji dotyczących wybranych aspektów funkcjonowania dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną w strefie interpersonalnej, organizacyjnej, społeczno-kulturalnej oraz społeczno-politycznej. Uczestnicy badania deklarują doświadczenia związane z pozytywnym odbiorem przez otoczenie, dobre relacje społeczne, nawiązywanie kontaktów z ludźmi z sąsiedztwa. Wyniki badań potwierdzają ustalenia innych autorów, że niepełnosprawność intelektualna nie musi być czynnikiem ograniczającym dobre relacje z otoczeniem, w szczególności z sąsiadami (Marciniak-Madejska, 2020; Merrells, Buchnan, Waters, 2017). Obszar interpersonalny społecznej inkluzji badanych osób charakteryzuje się powiązaniem z innymi ludźmi, komunikacją, zaufaniem, świadczeniem sobie pomocy. Wypowiedzi dorosłych osób z lekką niepełnosprawnością inte-



lektualną wskazują na istnienie kapitału społecznego, który pełni funkcje proinkluzyjne, na co wskazują wyodrębnione kategorie społecznej inkluzji (Bąbka, 2019b; Simplican i in. 2015).

Badani z lekką niepełnosprawnością intelektualną są raczej aktywnymi uczestnikami życia społeczno-kulturalnego. Dało się wyróżnić kategorię społecznej inkluzji, która charakteryzowała osoby będące konsumentami wszelkich dostępnych w środowisku ofert: dyskotek, koncertów, teatrzyków, festynów. Jest prawdopodobne, że uczestnictwo w życiu społeczno-kulturalnym wiąże się ze stylem życia badanych osób. Trudno jest negatywnie oceniać domocentryczny styl życia badanych poprzez spędzanie wolnego czasu z rodziną w domu i przed telewizorem. Pojawiła się też kategoria społecznej inkluzji związana z chęcią uczestnictwa w imprezach kulturalnych przez badanych pod warunkiem przeorganizowania życia rodzinnego (Cytowska, 2011; Ramik-Mażewska, 2019).

Uczestnicy badania, w odróżnieniu od ustaleń innych autorów, nie byli jedynie beneficjentami opieki społecznej i wsparcia ze strony instytucji pomocowych. Wyróżniono kategorię społecznej inkluzji samowystarczalnych oraz zorientowanych w zakresie źródeł wsparcia, ale jeszcze nie biorców, co zapewne przyczyniło się do uniknięcia spostrzegania badanych przez pryzmat wyuczonej bezradności (Wilson, Jaques, Johnson, Brotherton, 2016).

Dla osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną uczestnictwo w wyborach lokalnych, parlamentarnych oraz wyborach prezydenckich nie jest ważną aktywnością. Uczestnicy badania nie dostrzegają znaczenia swojego głosu i poczucia sprawczości poprzez zaangażowanie społeczno-polityczne. Można powiedzieć, że w tym obszarze społecznej inkluzji osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną są raczej bierne i nie postrzegają tej aktywności jako ważnego dla nich prawa obywatelskiego. Zdaniem Bartłomieja Michalaka (2014) uczestnictwo w wyborach jest związane z utrwalaniem czynności, które przechodzą w nawyk głosowania. Prawdopodobieństwo głosowania rośnie wraz z wiekiem, co oznacza, że im wyborca jest starszy, tym więcej elekcji ma za sobą. Na podstawie interpretacji wypowiedzi ustalono, że badani mają problemy ze zrozumieniem reguł związanych z głosowaniem, co czyni akt wyborczy wykraczającym poza ich kompetencje. Partycypacja obywatelska osób z niepełnosprawnością jest jednym ze słabiej funkcjonujących obszarów społecznej inkluzji (Bąbka, 2019a; Wiszejko-Wierzbicka 2010).

Wyniki badań w zestawieniu z ustaleniami innych autorów na temat włączania osób z niepełnosprawnością do życia społecznego budzą dysonans poznawczy. Chodzi o to, że osoby z lekką niepełnosprawnością intelektualną są bardziej kojarzone ze społeczną ekskluzją niż inkluzją (Hall, 2016; Krau-

se, Żyta, Noszażewska, 2010). Tymczasem niniejsze opracowanie wskazuje na to, że społeczna inkluzja badanych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną w okresie wczesnej dorosłości jest możliwa. W opracowaniu przedstawiono jedynie wycinek wyników badań, a także nie poszukiwano odpowiedzi na pytanie dotyczące czynników ograniczających oraz sprzyjających społecznej inkluzji. Jednak autorzy niniejszego opracowania sami odczuwają potrzebę stawiania pytania, już na tym poziomie analizy części zgromadzonych wyników badań, o uwarunkowania pozytywnych przejawów społecznej inkluzji. Należy podkreślić, że badane dorosłe osoby, co prawda posiadały orzeczenie o niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim, ale jednocześnie miały takie możliwości poznawcze i społeczne, które umożliwiły im ukończenie ogólnodostępnej szkoły zawodowej (aktualnie branżowej). Wyniki badań potwierdziły ustalenia Anny Firkowskiej-Mankiewicz (2000), że absolwenci szkół ogólnodostępnych osiągnęli w dorosłym życiu wyższy status społeczny niż ich koledzy kształceni w szklach specjalnych. Ponadto o ograniczeniach intelektualnych badanych wiedziała jedynie najbliższa rodzina, co wykluczyło praktyki dyskryminacyjne związane ze stygmatyzacją piętnem upośledzonego umysłowo. Niepełnosprawność intelektualna nie uniemożliwiła badanym podjęcia pracy zawodowej oraz założenia rodziny. Dorosli z lekką niepełnosprawnością intelektualną pełnili różne role społeczne, np. małżonka, rodzica, pracownika, mieszkańca, co warunkowało im niekwestionowaną pozycję w danej zbiorowości, dzięki temu byli częścią społeczności, identyfikowali się z nią i odczuwali poczucie przynależności. Na tym poziomie analizy wyników badań można zaryzykować stwierdzenie, że o społecznej inkluzji badanej grupy osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną zadecydowały edukacja pozbawiona piętna absolwenta szkoły specjalnej, dobre zdolności przystosowawcze, pełnienie różnych ról społecznych oraz ponoszenie odpowiedzialności za siebie i swoją rodzinę, co bliskie jest założeniom koncepcji waloryzacji ról społecznych (Wolfensberger, 2002).

## Zakończenie

Pozytywne przejawy społecznej inkluzji odnoszą się jedynie do badanych dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną, których można określić jako wysoko funkcjonujących. Ustalenia innych autorów, przywołane w opracowaniu, świadczą o tym, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną stanowią grupę narażoną na wykluczenie, która napotyka na wiele trudności w doświadczaniu społecznej inkluzji. O społecznej inkluzji osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną decyduje splot wielu czynników. Dalsza

analiza wyników badań dotycząca powiązań pomiędzy relacjami międzyludzkimi a społecznym uczestnictwem osób z niepełnosprawnością intelektualną zapewne wiele wniesie do dyskusji na temat czynników sprzyjających i ograniczających społeczną inkluzję.

## Bibliografia

- Ablewicz, K. (1994). *Hermeneutyczno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Amado A.N., Stancliffe R.J., McCarron M., McCallion, P. (2013). Social inclusion and community participation of individuals with intellectual/developmental disabilities. *Intellectual and Developmental Disabilities* 51, 360–375.
- Bąbka, J. (2001). Spostrzeganie dzieci niepełnosprawnych przez nauczycieli i specjalistów realizujących założenia edukacji integracyjnej. *Szkoła Specjalna*, 203–208.
- Bąbka, J. (2012). Orientacja na wartości indywidualistyczne vs kolektywistyczne jako podstawa wyjaśniania zachowań kooperacyjnych. *Teraźniejszość. Człowiek. Edukacja*, 2, 121–140.
- Bąbka, J. (2019a. W). Lifestyles of Intellectually Disabled Adults. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 26, 217–235.
- Bąbka, J. (2019b). Proinkluzyjne walory kapitału społecznego. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4, 104–119.
- Baczała, D., Kamecka-Antczak, C. (2020). Aktywność obywatelska młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną. Społeczno-kulturowe bariery inkluzji, *Teksty Drugie*, 2, 124–139.
- Bank-Mikkelsen, N. (1980). Denmark. W: R.J. Flynn, K.E. Nitsch (red.), *Normalisation, Social Integration and Community Services* (ss.51–70). Baltimore: University Park Press.
- Borowska-Beszta, B. (2012). *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*. Kraków: Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Broda-Wysocki, P. (2012). *Wykluczenie i inkluzja społeczna. Paradygmaty i próby definicji*. Warszawa: Wydawnictwo IPISS.
- Cytowska, B. (red.) (2011). *Dorośli z niepełnosprawnością intelektualną w labiryntach codzienności. Analiza badań – krytyka podejść – propozycje rozwiązań*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Czapiński, J. (2015). Kapitał społeczny, W: J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków 2015* (s. 351–362). Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Emerson, E. Hatton, C. (2014). *Health Inequalities and People with Intellectual Disabilities*. Cambridge: University Press.
- Firkowska-Mankiewicz A. (2000). Does Exclusive Education Contribute to a Good Quality Life? <http://www.isec2000.org.uk/abstract/papers> (dostęp: 15.02.2015)
- Gajdzica, Z. (2007). *Edukacyjne konteksty bezradności społecznej osób z lekkim upośledzeniem umysłowym*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Hall, S. (2016). Community Involvement of Young Adults with Intellectual Disabilities: Their Experiences and Perspectives on Inclusion. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 859–871.
- <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.5761&rep=rep1&type=pdf> (dostęp: 25.05.2021)

- Hulek, A., (1988). Człowiek niepełnosprawny a system integracyjny (Współczesne tendencje). *Studia Pedagogiczne*, LI, 9–27.
- Huxley, P., Evans, S., Munroe, M., Webber, M., Burchardt, T., Knapp, M., McDais, D. (2006). *Development of a 'Social Inclusion Index' to capture subjective and objective life domains (Phase I)*.
- Jacyno (2007). *Kultura indywidualizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kijak, R.(2016). *Dorośli z głębszą niepełnosprawnością intelektualną jako partnerzy, małżonkowie i rodzice*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Kowalik, S. (2001). Pomiedzy dyskryminacją a integracją osób niepełnosprawnych. W: B. Kaja (red.), *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokorekcja* (ss.41–46). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.
- Krause A. (2004), *Człowiek niepełnosprawny wobec przeobrażeń społecznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Krause, A. (2010). *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Krause, A. (2016). Normalizacja versus waloryzacja ról społecznych. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 16, 58–65.
- Krause, A., Żyta, A., Nosarzewska, S. (2010). *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Łobocki, M.(2001). *Metody badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Łukasiewicz, P. (1979). Dialog jako metoda. *Teksty* 5, 105–121.
- Marciniak-Madejska i in., (2021). Obiektywna i subiektywna jakość życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną zamieszkujących województwo wielkopolskie. Uwarunkowania środowiskowe oraz poziom wsparcia realizatorów polityki społecznej. Raport z badania. <http://www.wrot.umww.pl/wp-content/uploads/2016/02/Jako%C5%9B%C4%87-%C5%BCycia-doros%C5%82ych-os%C3%B3b-z-niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bci%C4%85-intelektualn%C4%85-raport-2014.pdf>
- Merrelles, J., Buchanan, A., Walters R. (2017). “We feel left out”: Experiences of social inclusion from the perspective of young adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44, 13–22.
- Merton, R., Bateman J. (2007), Social Inclusion. Its importance to mental health. <https://www.mhcc.org.au/wp-content/uploads/2018/05/mhcc-social-inclusion.pdf> (dostęp: 25.05.2021)
- Michalak, B. (2014). Czy młodzi Polacy głosują do Parlamentu Europejskiego? <https://repositorium.umk.pl/handle/item/2618> (dostęp: 10.04.2021)
- Muras, M., Ivanov, A. (2006). Wykluczenie i społeczna integracja a rozwój zrównoważony. W: Muras Ivanov (red.), *Wykluczenie społeczne i integracja społeczna w Polsce. Ujęcie wskaźnikowe* (ss.13–30). Warszawa: CeDeWu.
- Nirje, B. (1976). The Normalization Principle and its Human Management Implications. W: R.B. Kugel & W. Wolfensberger (red.), *Changing Patterns in Residential Services for the Mentally* (ss. 179–195). Washington: President’s Committee on Mental Retardation.
- Ostrowska, A. (2015). *Niepełnosprawni w społeczeństwie 1993–2013*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Pietraszewicz-Furmanek, I. (2012). *Partycypacja społeczna w środowiskach lokalnych*, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Ramik-Mażewska, I. (2018), *Style życia kobiet z niepełnosprawnością intelektualną. Studium socjopedagogiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe FREL.

- Silver, H., *The Contexts of Social Inclusion*, 2015, [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=2879940](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2879940) (dostę: 25.05.2021).
- Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J., Leahy, M. (2015), Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in Developmental Disabilities*, 38, 18–29.
- Speck, O. (2013). *Inkluzja edukacyjna a pedagogika lecznicza*. Gdańsk: Harmonia Universalis
- Szatur-Jaworska, B. (2005). Uwagi o ekskluzji i inkluzji na przykázdzie polityki społecznej wobec osób starszych. W: J. Grotowska-Leder, K. Faliszek (red.), *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań* (ss. 63–72). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Wielecki, K. (2003). *Podmiotowość w dobie kryzysu postindustrializmu*. Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wilson, N.J., Jaques, H., Johnson, A., Brotherton M.L. (2016). From Social Exclusion to Supported Inclusion: Adults with Intellectual Disability Discuss Their Lived Experiences of a Structured Social Group. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30, 847–858.
- Wlazło, M. (2019). Integracja jako cel inkluzji – pedagogiczne korzenie i aspekty spójności społecznej. *Kultura i Edukacja*, 1, 45–57.
- Wolfensberger W., (2002). Social Role Valorization and, or Versus, „Empowerment”. *Intellectual and Developmental Disabilities* 49, 469–476.
- Ziemen K. (2012), *Inklusion*, [http://www.inklusion-lexikon.de/Inklusion\\_Ziemen.pdf](http://www.inklusion-lexikon.de/Inklusion_Ziemen.pdf) (dostę:25.05.2021)
- Żólkowska, T. (2011). Normalizacja – niedokończona teoria praktyki. *Niepełnosprawność, Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 5, 85–93.